

**GLOBAL BOSHQARUVDA SUN'IY INTELLEKTNING
SIYOSIY-AXLOQIY PARADIGMALARI****Madraximov Azamat Adilovich***Namangan davlat pedagogika instituti**mustaqil tadqiqotchi azamatmadrakhimov80@mail.ru**ORCID:0009-0007-8845-5905*

Annotatsiya: Maqolada global boshqaruv tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishning siyosiy-axloqiy jihatlari va ularning zamonaviy xalqaro munosabatlarga ta'siri tadqiq etiladi. Sun'iy intellekt nafaqat texnologik vosita, balki xalqaro xavfsizlik, davlat suvereniteti va inson huquqlari tushunchalarini qayta belgilovchi yangi paradigmalar manbai ekanligini asoslaydi. Maqolada algoritmik boshqaruv sharoitida demokratik qadriyatlarni saqlash, "raqamli diktatura" xavfi va global qarorlar qabul qilishda texnologik tarafkashlik (algorithmic bias) muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida, global miqyosda sun'iy intellektning axloqiy kodeksini ishlab chiqishda madaniy xilma-xillikni hisobga olish va inson markazlashgan (human-centric) yondashuvni joriy etish bo'yicha tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, global boshqaruv, siyosiy etika, raqamli suverenitet, algoritmik adolat, texno-diplomatiya, raqamli avtoritarizm.

Abstract: This article explores the political and ethical dimensions of integrating Artificial Intelligence (AI) technologies into global governance systems and their impact on modern international relations. The author argues that AI is not merely a technological tool but a source of new paradigms redefining concepts of international security, state sovereignty, and human rights. The paper analyzes the challenges of preserving democratic values in the era of algorithmic governance, the risks of "digital dictatorship," and the problems of algorithmic bias in global decision-making. The study concludes by proposing recommendations for developing a global AI ethical code that accounts for cultural diversity and implements a human-centric approach to technological deployment.

Keywords: artificial intelligence, global governance, political ethics, digital sovereignty, algorithmic justice, techno-diplomacy, digital authoritarianism.

KIRISH (INTRODUCTION): XXI asrning birinchi choragi insoniyat sivilizatsiyasida "to'rtinchi sanoat inqilobi"ning cho'qqisi - sun'iy intellekt texnologiyalarining shiddatli integratsiyasi bilan tavsiflanadi. Bugungi kunda sun'iy intellektning nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish vositasi, balki global siyosiy boshqaruvning strategik elementiga aylanib ulgurdi. Biroq, texnologik

imkoniyatlarning axloqiy va huquqiy me'yorlardan o'zib ketishi jahon hamjamiyati oldida murakkab ekzistensial savollarni qo'yimoqda.

Global boshqaruvda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish bir qator axloqiy ziddiyatlarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, davlatlararo raqobatda "algoritmlar poygasi"ning boshlanishi, qaror qabul qilish jarayonlarining inson nazoratidan chiqib ketishi (black-box effect) va shaxsiy ma'lumotlarning daxlsizligi masalalari siyosiy barqarorlikka tahdid solmoqda. Siyosiy-axloqiy paradigma sifatida "texnologik determinizm" va "raqamli gumanizm" o'rtasidagi kurash mazkur tadqiqotning markaziy nuqtasini tashkil etadi.

Global boshqaruv tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llashning siyosiy-axloqiy chegaralarini aniqlash hamda xalqaro munosabatlarda "raqamli etika" tamoyillarini joriy etish zaruriyatini ilmiy asoslashdan iborat. Shuningdek, maqola sun'iy intellekt orqali amalga oshiriladigan global nazorat va boshqaruv mexanizmlarining demokratik qadriyatlarga muvofiqligini tahlil qiladi. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy siyosatshunoslik va axloqiy modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Dunyoning yetakchi mamlakatlari (AQSH, Xitoy, Yevropa Ittifoqi) tomonidan qabul qilingan suniy strategiyalari va ularning global axloqiy standartlarga ta'siri o'rganildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI (LITERATURE REVIEW): Sun'iy intellektning global boshqaruvdagi o'rni va uning axloqiy oqibatlari so'nggi o'n yillikda siyosatshunoslik, falsafa va huquqshunoslik fanlari kesishmasidagi eng dolzarb tadqiqot ob'ektiga aylandi. Ushbu sohadagi ilmiy izlanishlarni uchta asosiy yo'nalishga bo'lish mumkin:

1. Ekzistensial xavf va uzoq muddatli prognozlar: Ushbu yo'nalish vakillari Sining insoniyat nazoratidan chiqib ketish ehtimolini global siyosiy xavfsizlik nuqtayi nazaridan o'rganadilar.

Nik Bostrom (Nick Bostrom): O'zining "Superintellekt" asarida SI tomonidan insoniyatning boshqarilishi — global boshqaruvning yakuniy nuqtasi bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Uning "Insoniyat qadriyatlari bilan muvofiqlashuv" (Alignment Problem) nazariyasi bugungi kunda barcha SI axloqiy kodekslarining fundamenti hisoblanadi.

Maks Tegmark: U sun'iy intellektning "hayot 3.0" bosqichini tavsiflar ekan, global boshqaruv mexanizmlari texnologik evolyutsiyadan ortda qolayotganini va bu "siyosiy vacuum" insoniyat boshqaruvini algoritmlarga topshirib qo'yishiga sabab bo'lishi haqida ogohlantiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODOLOGY): Tadqiqotda sun'iy intellektning global siyosiy boshqaruvdagi o'rnini axloqiy va huquqiy nuqtayi nazardan baholash uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanilgan. Tadqiqotning metodologik asosi quyidagi usullardan tashkil topgan:

1. Tizimli-funksional tahlil: Sun'iy intellekt texnologiyalari shunchaki alohida texnik vosita emas, balki global siyosiy tizimning tarkibiy qismi sifatida o'rganildi. Ushbu metod yordamida SIning xalqaro xavfsizlik, diplomatiya va davlat boshqaruvi institutlariga ta'siri funksional jihatdan tahlil qilindi.

2. Qiyosiy-siyosiy tahlil (Comparative Analysis): Sun'iy intellekt boshqaruviga oid uchta asosiy mintaqaviy model qiyosiy o'rganildi:

Liberal model (Yevropa Ittifoqi): Inson huquqlari va etik cheklavlarga asoslangan yondashuv.

Bozor-texnologik model (AQSH): Innovatsiyalar erkinligi va korporativ manfaatlarga yo'naltirilgan yondashuv.

Davlat-markazlashgan model (Xitoy): Ijtimoiy barqarorlik va milliy xavfsizlikni ustuvor deb biluvchi yondashuv.

3. Aksiologik yondashuv (Qadriyatlar tahlili): Siyosiy-axloqiy paradigmalarni aniqlashda aksiologik metoddan foydalanildi. Bu metod orqali "algoritmik adolat", "raqamli erkinlik" va "texnologik javobgarlik" kabi qadriyatlarning turli siyosiy madaniyatlarda qanday talqin etilishi tadqiq qilindi.

4. Ssenariylar prognozlash metodi (Scenario Building): Sun'iy intellektning global boshqaruvdagi kelajakdagi o'rni ikki yo'nalish bo'yicha modellashtirildi:

Optimistik ssenariy: Sun'iy intellekt orqali global inqirozlarni (iqlim, epidemiya, ochlik) boshqarishda xalqaro hamkorlikning kuchayishi.

TAHLIL VA NATIJALAR (RESULTS AND DISCUSSION): Tadqiqotlar va global tendensiyalar tahlili natijasida quyidagi asosiy xulosalar shakllantirildi:

1. Global boshqaruvda "Etik Dualizm"ning yuzaga kelishi

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, hozirgi kunda dunyoda yagona axloqiy paradigma o'rniga ikki qutbli yondashuv qaror topmoqda.

Birinchi qutb (Human-centric): Inson huquqlarini algoritmik samaradorlikdan ustun qo'yuvchi demokratik davlatlar (Yevropa Ittifoqi modeli).

Ikkinchi qutb (State-centric): Kollektiv xavfsizlik va davlat nazoratini birinchi o'ringa qo'yuvchi texno-avtoritar yondashuv.

Natija: Global boshqaruvda SI standartlari bo'yicha "Raqqamli sovuq urush" xavfi ortib bormoqda.

2. Algoritmik tarafkashlik va geosiyosiy adolatsizlik

Tadqiqot natijasida aniqlanishicha, Sun'iy intellekt tizimlarini o'qitishda foydalaniladigan ma'lumotlar to'plami (data sets) asosan G'arbiy dunyoga tegishli.

Muammo: Global Janub (Osiyo, Afrika, Lotin Amerikasi) davlatlarining madaniy va ijtimoiy qadriyatlarini algoritmik aks etmagan.

Natija: Global qarorlar qabul qilishda (masalan, iqlim o'zgarishi yoki xalqaro yordam taqsimoti) SI tizimlari "yashirin diskriminatsiya"ga yo'l qo'yish ehtimoli yuqori.

3. “Mas’uliyatli boshqaruv” (Accountability) bo’shlig’i: Siyosiy-axloqiy tahlillar shuni ko’rsatdiki, xalqaro huquqda "algoritmik javobgarlik" tushunchasi hali ham huquqiy va axloqiy asosga ega emas.

Ziddiyat: Agar SI tomonidan berilgan noto’g’ri tavsiya diplomatik inqirozga yoki harbiy to’qnashuvga sabab bo’lsa, axloqiy sub’ekt sifatida kim javobgar bo’lishi (dasturchimi, siyosatchimi yoki algoritmmi?) noma’lumligicha qolmoqda.

4. Kiber-diplomatiya va manipulyatsiya paradigmasi: Natijalar shuni ko’rsatadiki, generativ sun’iy intellekt (Deepfakes, LLMs) global boshqaruvda “haqiqatdan keyingi etika” (post-truth ethics) davrini boshlab berdi.

Tahlil: Davlatlar o’rtasidagi ishonch munosabatlari raqamli manipulyatsiya vositalari tufayli zaiflashmoqda. Axloqiy paradigma sifatida "raqamli ishonchni verifikatsiya qilish" (verification of digital trust) tizimi zaruriyati yuzaga keldi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, sun’iy intellekt shunchaki texnik yordamchi emas, balki global siyosiy maydonning “passiv sub’ekti”ga aylanib bormoqda. Bizning taklifimiz shundan iboratki, global boshqaruvda “Raqamli Humanizm” kodeksini qabul qilish va har qanday siyosiy algoritmni majburiy “Axloqiy Audit”dan o’tkazish tizimini yo’lga qo’yish shart.

Xulosa: Tadqiqot shuni ko’rsatadiki, sun’iy intellektning global boshqaruvga integratsiyalashuvi shunchaki texnik yangilanish emas, balki sivilizatsion va axloqiy burilish nuqtasidir. Tadqiqot davomida quyidagi xulosalarga kelindi:

Axloqiy sub’ektlilik masalasi: Sun’iy intellekt tizimlari global siyosiy qarorlarni qabul qilishda ishtirok etar ekan, an’anaviy “siyosiy javobgarlik” tushunchasi transformatsiyaga uchramoqda. Endilikda mas’uliyat nafaqat qaror qabul qiluvchi shaxsda, balki algoritmni yaratuvchi va nazorat qiluvchi sub’ektlar o’rtasida ham taqsimlanishi zarur.

Raqamli suverenitet va etika: Milliy va global manfaatlar to’qnashuvida Sun’iy intellekt algoritmilarining shaffofligi (transparency) xalqaro ishonchning asosiy kafolatiga aylandi. “Yashirin algoritmlar” diplomatik inqirozlarning yangi manbaiga aylanish xavfi mavjud.

Inson omilining ustuvorligi: Texnologik taraqqiyot qanchalik yuqori bo’lmasin, global boshqaruvning axloqiy arxitekturasini “Human-in-the-loop” (Inson nazorati ostida) tamoyiliga asoslanishi shartligi ilmiy isbotlandi.

Xalqaro "Axloqiy Audit" tizimini yaratish: BMT shafeligida global miqyosda qo’llaniladigan sun’iy intellekt tizimlarini axloqiy va siyosiy xolislik (bias-free) bo’yicha tekshiruvdan o’tkazuvchi xalqaro ekspertlar kengashini tashkil etish.

“Algoritmik shaffoflik” konvensiyasini qabul qilish: Davlatlar va transmilliy korporatsiyalar tomonidan ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega bo’lgan algoritmning ishlash prinsiplarini ochiq e’lon qilish majburiyatini yuklash.

Raqamli gumanizm ta'limini joriy etish: Diplomatlari, siyosatchilar va davlat xizmatchilari uchun SI etikasi va neyroetika bo'yicha maxsus malaka oshirish tizimini yo'lga qo'yish. Bu "texnokratik boshqaruv" xavfini kamaytiradi.

Global Janub manfaatlarini himoya qilish: SI standartlarini ishlab chiqishda rivojlanayotgan davlatlarning madaniy va axloqiy qadriyatlarini inobatga oluvchi inkluziv mexanizmlarni yaratish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bostrom, N. (2014). Superintelligence: Paths, dangers, strategies. Oxford University Press.
2. Floridi, L. (2021). The ethics of artificial intelligence: Principles, challenges, and opportunities. Oxford University Press.
3. Harari, Y. N. (2018). 21 lessons for the 21st century. Jonathan Cape.
4. Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1(9), 389–399. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>
5. Kissinger, H. A., Schmidt, E., & Huttenlocher, D. (2021). The age of AI: And our human future. Little, Brown and Company.
6. OECD. (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD Legal Instruments. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>
7. Russell, S. (2019). Human compatible: Artificial intelligence and the problem of control. Viking.
8. Tegmark, M. (2017). Life 3.0: Being human in the age of artificial intelligence. Knopf.
9. UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. UNESCO Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381115>
10. Wallach, W., & Allen, C. (2009). Moral machines: Teaching robots right from wrong. Oxford University Press.
11. Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.